

Propagandă politică și mentorat la Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică

Anca Filipovici

Cuvinte cheie: *Universitatea din Cernăuți, radicalism politic, mentorat, antisemitism, mișcarea studențească*

Dilemele conviețuirii în Bucovina multietnică

Universitatea din Cernăuți a fost fondată în 1875, la 100 de ani de la anexarea Bucovinei la Imperiul Habsburgic, ca parte a planului de germanizare a viitoarelor elite din ducatul Bucovinei. Centrul urban al regiunii, Cernăuți, era asociat la acea vreme cu o „mică Elveție” datorită caracterului său multietnic. Metropola se înfățișa diferit de alte insule minoritare de etnici germani (*Volksdeutsch*), prin elementul evreiesc, care îi conferea o înfățișare burgheză, cosmopolită, în opoziție față de culturile tradiționale, cu tendințe izolaționiste. Orașul poate fi considerat metropolă provincială încă de la 1900, poziție determinată nu doar de dezvoltarea economică, ci mai ales de ritmul vieții cotidiene, mijloacele de comunicație cu Viena și alte orașe ale Monarhiei sau diversificarea vieții culturale¹. Naționalismul diverselor grupări avea, însă, terenuri proprii de manifestare, demonstrând că *homo bucovinensis* era limitat la un deziderat, rămânând un concept plastic, fără acoperire. Conștiința națională românească se întreținea mai ales în cadrul societăților culturale populare și academice. Caracteristica societăților studențești din Universitatea cernăuțeană consta într-o organizare și individualizare pe criterii etnice, ca structură de reproducere a identității și culturii etnice a membrilor. Primele societăți de notorietate au fost *Arboroasa*, creată în 1875 la inițiativa studenților Facultății de Teologie², și *Junimea*, care

¹ Andrei Corbea, *Paul Celan și „meridianul” său. Repere vechi și noi pe un atlas central-european*, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 38.

² *Arboroasa* se remarcă prin ședințele social-literare cu caracter național, animate de viitoarele personalități ale Bucovinei (Ciprian Porumbescu, T. V. Ștefanelli, Dimitrie

apare în 1878, continuând activitatea precursoarei. Acestora li s-au adăugat și alte forme de organizare, ce aveau să angreneze tineretul studentesc după 1918.

După unirea cu Regatul României, Bucovina integra în noile granițe configurații socio-politice proprii și moșteniri identitare habsburgice. În plus, structura etnică se menținea diversificată, în ciuda procesului accelerat de românizare. La 1930, 44,5% din populația Bucovinei era reprezentată de români, 29,2% ucraineni, 10,8% evrei, 8,9% germani, 3,6% polonezi, 3,7% alte etnii. Pondere majoritară a românilor nu se regăsea, însă, în mediul urban. La nivelul municipiului Cernăuți, românii (27%) erau depășiți de comunitatea mult mai urbanizată a evreilor (38%). Aceștia din urmă formau, împreună cu populația germană (14%), o majoritate urbană vizibilă (52%)³. Evreul era receptat de către români ca exponent al unei clase de mijloc asociate „străinului” ocupant, din cauza limbii germane folosite în privat, precum și a profesiilor exercitate. O altă sursă a construirii ipostazei evreului „dușman” a decurs din afinitățile politice manifestate de evrei față de Imperiul Austro-Ungar, care le garantase drepturile cetățenești prin adoptarea Legii emancipării din 1867. În contextul transformărilor postbelice, opțiunea alipirii la statul român, care a acordat atât de anevoios emanciparea coreligionarilor, nu putea, așadar, să fie îmbrățișată fără rețineri de către evreii bucovineni⁴. Pentru naționaliștii români a contat mai puțin temeiul unei astfel de atitudini, iar reacția lor antisemită s-a definitivat prin apariția și consolidarea clișeului „evreii – trădători de țară”. La acest context local se adăuga și reticența cu care era privită susținerea evreilor dinspre puterile externe. Două atitudini aveau să se contureze în cadrul elitei românești în soluționarea chestiunii evreiești: asimilarea comunității prin integrare accelerată ca parte a procesului intensificat de românizare (varianta liberală) sau eliminarea din toate ariile societății românești, eventual chiar în afara granițelor statului (varianta radical naționalistă).

Onciul). După doi ani de la înființare, membrii societății au fost implicați în Procesul „Arboroasei”, acuzați de colaborarea cu autoritățile române din Vechiul Regat, de la care primiseră o subvenție și cărora le trimiseseră o telegramă de susținere cu ocazia unor serbări naționale la Iași. Membrii comitetului au fost arestați pentru înaltă trădare, dar apoi achitați. Corneliu Crăciun, *Societăți academice din Bucovina (I). Arboroasa și Junimea*, Oradea, Fundația culturală „Cele Trei Crișuri”, 1997, p. 36.

³ Date prelucrate din *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. II, București, Editura Imprimeria Națională, 1938.

⁴ Ștefan Purici, „Românii și evreii din Bucovina 1918-1923: împreună sau separat?”, în *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae (SAHIR)*, vol. 8, 2003, p. 129.

Ion Nistor și implicațiile politicii liberale în Universitatea bucovineană

Mecanismele postbelice de unificare și românizare ale provinciilor alipite au afectat și mediul universitar, acesta trebuind să răspundă imperativelor statului de creare a elitelor dedicate consolidării națiunii. Universitatea din Cernăuți urmează procesul de românizare aplicat provinciilor alipite, fiind inaugurată ca universitate românească în 1920, sub rectoratul lui Ion Nistor. Primul anuar al universității românești debutează, de altfel, cu o descriere emblematică: „Cernăuții, acest punct avansat al României...”⁵. Multiculturalismul, deși încă prezent, rămânea eticheta tributară unei epoci apuse. Elementul național românesc urma să se impună asupra oricăror alte tipare identitare.

Numărul studenților înmatriculați la Cernăuți, raportat la celelalte universități din țară⁶, indica, mai ales, caracterul regional al instituției la care se înscria, de regulă, tineretul bucovinean. Nici oferta de studii nu era tocmai diversificată, lipsindu-i instituțiile de profil tehnic sau vocațional. În schimb, Universitatea se manifesta ca instituție intens politizată, devenind, la scurtă vreme de la românizare, o pârghie de control politic al liberalilor asupra provinciei. Centrul „operațional” s-a regăsit permanent la Facultatea de Filosofie și Litere, în persoana cheie a liberalului Ion Nistor. Artizan al unirii, Nistor deținea cel mai înalt capital politic în mediul academic bucovinean. A avut funcții politice în calitate de lider al Partidului Democrat al Unirii și apoi al Partidului Național Liberal, a fost ministru de stat, senator, ministru al lucrărilor publice și al muncii. În Universitate, activa încă din timpul vechiului regim (din 1912) ca profesor titular la Catedra de Istorie a Românilor, îndeplinind ulterior succesive mandate de rector.

Prin influența sa și sprijinul pe care îl avea de la București, istoricul a jucat un rol strategic în mediul academic. O bună relație cu el funcționa

⁵ *Anuarul Universității Regele Carol al II-lea din Cernăuți pe anul de studii 1920-1921*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice „Glasul Bucovinei”, 1922, p. 1.

⁶ Încă din etapa de românizare a universităților, în anul școlar 1921/1922, la Cernăuți, numărul studenților înscriși (1.252) era depășit de celelalte universități din provincie, Cluj (1.967) și Iași (3.970), și, desigur, de universitatea de la centru, București (8.953). După mai bine de un deceniu, prezența tinerilor în universități crescuse semnificativ în toată țara, dar Cernăuțiul rămânea încă la finalul clasamentului, cu un maximum de înscriși în anul 1933/1934 (3.247 studenți, față de București – 18.203, Iași – 6.914 și Cluj – 4.469). Pentru analiza evoluției comparate, pe ani școlari, a studenților înscriși în centrele universitare, vezi Dragoș Sdrobiș, *Limitele meritocrației în România interbelică*, Iași, Editura Polirom, 2015, p. 115.

ca o rampă de lansare în pozițiile înalte ale societății, atât pentru profesori, cât și pentru studenți. În calitate de reorganizator al universității românești, Ion Nistor a gestionat politica de cadre, fiind decident în ceea ce privește angajarea universitarilor. În deceniile interbelice, mai bine de jumătate din cadrele didactice de diferite grade ale Facultății de Filosofie și Litere erau fie colegi de partid ai lui Nistor (liberalii de la redacția oficiosului *Glasul Bucovinei* – Alexie Procopovici, Dimitrie Marmeliuc, Vasile Grecu, Radu Sbiera, dar și mai tinerii Alexandru Leca Morariu sau Grigore Nandriș), fie personaje cu legături de prietenie mai vechi⁷. Pe parcurs, relațiile și colaborările cu politicieni ai altor partide, inclusiv cu partidele evreiești, i-au determinat pe unii să își retragă sprijinul politic față de Nistor. Ultimul universitar care i-a rămas alături a fost Dimitrie Marmeliuc.

Reconstituirea traseului academic pentru unii dintre profesori arată că în cazul unor cariere a primat obținerea unei poziții universitare completate de alte funcții politice sau administrative și nu neapărat opera științifică⁸. Alexie Procopovici pare a fi cazul prin excelență al universitarului/politician/academician susținut de contexte și mai puțin de texte. Rămân celebre în critica literară consemnările cinice făcute de Eugen Lovinescu cu ocazia numirii lui Procopovici ca membru corespondent al Academiei Române, în 1919, la propunerea lui Sextil Pușcariu. *Alexe Procopovici sau „Omul care n-a scris nimic”* îl dezvăluie pe profesorul secundar la acea vreme, în Cernăuți, în acest fel: „În miezul unei vieți, din care s-au scuturat atâtea credințe și iluzii, ne simțim cuprinși de un sentiment de adevărat misticism pentru geniul necunoscut al d-lui Alexe Procopovici și pentru toate geniile necunoscute, pe care le-a ales sau le va alege Academia Română în sânul ei cald [...] A nu putea fi criticat, pentru că n-ai păcătuit niciodată, a putea umbla prin lume cu pieptul deschis ca un cavaler fără pată și fără reproș, înfruntând hula imposibilă – ce admirabil și prețios privilegiu!”⁹

⁷ În demersurile de organizare a universității românești, în 1920, Nistor a înaintat un memoriu către Ministerul Instrucțiunii Publice, nominalizând o serie de specialiști – colaboratori sau prieteni mai vechi – pentru obținerea unor catedre: Radu Sbiera (latină), D. Marmeliuc (greacă), Vasile Grecu (bizantologie), Ștefan Ciobanu (slavistică), Teofil-Sauciuc Săveanu (istorie antică și arheologie). Vezi Paul Michelson, „Ion I. Nistor în Romanian Politics, Scholarship, and Culture, 1919-1933”, în *Codrul Cosminului*, XVII, nr. 1, 2011, p. 17.

⁸ Lucian Nastașă, *Intimitatea amfiteatrelor. Ipostaze din viața privată a universitarilor „literari” (1864-1948)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2010, p. 199, 365, 402.

⁹ Eugen Lovinescu, *Critice. Figurine*, vol. V, București, Editura Ancora, 1927, p. 103-104.

Sextil Pușcariu, profesor la Cernăuți până în 1919, a stat în spatele ascensiunii lui Procopovici dintr-o apreciere sinceră pentru utilitatea celui cu care lucra încă dinainte de începerea războiului, trecând cu vederea lipsa unei minime opere: „Procopovici îmi e un colaborator excelent, meticolos, ager pentru problemele filologice, insistent când ceva a rămas neclar și cu dragoste de lucru”¹⁰.

Corespondența lui Nistor, aflată în fondul arhivistic de la Cernăuți și publicată în volum în 2012¹¹, dezvăluie un mecanism complex de intervenții, presiuni și conflicte interne în primii ani ai transformării universității cernăuțene. În primăvara anului 1920 (înainte de inaugurarea Universității românești din octombrie), Romulus Câdea, profesor la acea vreme la Facultatea de Teologie, era sursa de informații din teritoriu pentru Ion Nistor, care își desfășura activitatea de ministru al Bucovinei la București. Scrisorile sale sunt o dare de seamă necosmetizată a jocurilor de culise din mediul intelectual și politic al provinciei¹². Problema imperioasă în anii de tranziție consta în românizarea corpului didactic, secondată de situația celor 56 de profesori ai universității antebelice. Dintre dascălii care au depus jurământ de credință față de regele Ferdinand I, conducătorul statului român, profesorul de filologie romanică Eugen Herzog a făcut inițial demersuri în favoarea predării în limba germană, ceea ce a nemulțumit conducerea universității. Iritarea lui Câdea s-a reflectat și în formula cu care își încheia epistola din 27 februarie 1920: „Domnule Ministru, dacă puteți mai faceți rost de câțiva profesori la catedrele vacante, să ne românizăm odată Universitatea”¹³. Ministrul era asaltat adesea și de doleanțele unora de a li se asigura un post¹⁴, de sugestiile de îndepărtare a

¹⁰ Sextil Pușcariu, *Memorii*, București, Editura Minerva, 1978, p. 193.

¹¹ Doina-Iozefina Iavni (ed.), *Din arhivele cernăuțene. Scrisori către Ion Nistor*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2012.

¹² În 13 februarie 1920, Câdea îi scrie lui Nistor despre situațiile profesorilor neromâni: „[...] eu n-aș vrea să treacă Kozak [Eugen A. Kozak, profesor de limba și literatura veche bisericească la Teologie, n. mea] la Litere, unde avem destui străini [...] poate să rămână la noi la teologie, nu e așa primejdios, fiind izolat”. Vezi Iavni, *op. cit.*, p. 33.

¹³ *Ibidem*, p. 35.

¹⁴ Câdea către Nistor, 13 februarie 1920: „Lunguleac [Ioan Lunguleac, profesor de drept roman, Facultatea de Drept, n. mea], cam nebun, i-a dat lui Hacman ultimatum, până la 1 faur. Dacă nu va fi numit se duce la avocatură și nu mai ține decât 2 ore pe săptămână”. În *Ibidem*, p. 33. În 27 februarie 1920, Câdea îi semnala și situația conferinței lui Eugen Botezat, care fusese eliminată din buget în acel an. În *Ibidem*, p. 36.

anumitor profesori¹⁵ sau de intervențiile unor colegi pentru membri ai familiei¹⁶.

Relațiile dintre Ion Nistor și studenți aveau, de asemenea, nuanțe distincte. Profesorul Nistor a fost îndrumătorul tineretului studentesc cu ambiții literare. În același timp, conform unor mărturisiri, „împărțit între politică și învățământ, nu s-a ocupat de studenți, așa cum ar fi dorit el însuși”¹⁷. Revista *Junimea literară*¹⁸, pe care a condus-o în anii interbelici, dar și cotidianul *Glasul Bucovinei* au constituit o rampă de afirmare pentru numele celor care s-au înscris ulterior în istoria literară a provinciei. În acest incubator de creație s-a format gruparea *Iconar*¹⁹. Mircea Streinul, Traian Chelariu sau Iulian Vesper sunt scriitorii bucovineni ale căror nume se leagă, în anumite etape, de acest experiment literar al provinciei. Din 1935, gruparea s-a separat în două tabere ideologice distincte. Mircea Streinul a direcționat *Iconarul* spre

¹⁵ Cândea către Nistor, 17 martie 1923: „[...] vă rog să interveniți să se șteargă catedra de estetică literară. A merit-o Alecu [Alexie Procopovici, n. mea] pentru Gherasim, ori omul acesta este atât de slab că e imposibil să fie profesor universitar și încă de estetică”. În *Ibidem*, p. 39.

¹⁶ D. Marmeliuc (profesor la Facultatea de Filosofie și Litere) îi solicită, printre altele, în scrisoarea din 24 martie 1919: „În 25 luna curentă, vine la Administrația Bucovinei cererea nevastei mele pentru numirea de titulară la catedra de limba franceză, creată la Școala Normală. Te rog să-i spui D-lui Sbiera și din partea ta că dorești să fie numită numai dânsa, și anume în timpul cel mai scurt. Cred că cuvântul tău va fi hotărâtor”. În *Ibidem*, p. 94.

¹⁷ Vladimir Trebici, *Însemnări din memorie*, Sociolbuc, ediția digitală, 1992, p. 43, https://www.researchgate.net/profile/Dumitru_Sandu/publication/302904152_Vladimir_Trebici_Insemnari_din_memorie_Notes_from_Memory_1992/links/5732f3da08ae9f741b24cbcb.pdf?origin=publication_list, accesat la 01.02.2017.

¹⁸ Înființată de Ion Nistor și George Tofan în 1904, *Junimea literară* se remarcă prin creații literare locale, pe linie sămănătoristă. În timpul războiului și-a sistat apariția, iar din 1923, Nistor și apropiații săi au reactivat tribuna literară, căreia i-au adăugat un nou deziderat, acela de a contribui prin literatura zonei la consolidarea unificării culturale a țării. În I. Nistor, „După nouă ani de zile”, în *Junimea literară*, XII, nr. 1-2, 1923, p. 6.

¹⁹ Gruparea s-a format în 1931, în cabinetul cercului studentesc *Arboroasa* din Cernăuți, în urma discuțiilor dintre Ion Roșca și Mircea Streinul. Scopul conturat destul de vag în primă fază consta în recuperarea literară a provinciei bucovinene, întârziată de ocupațiile străine, prin promovarea unui autohtonism cu tonuri moderniste. Bucovinenii care scriau pentru ridicarea literară a provinciei se semnav: Mircea Streinul, Ion Roșca, Gheorghe Antonovici, George Drumur, Neculai Pavel. S-au alăturat apoi: Iulian Vesper, Teofil Lianu, Ghedeon Coca, Liviu Rusu, Cristofor Vitencu, Mihai Cazacu, Sextil Dascăl, George Nimigean, Neculai Roșca. Fenomenul iconarist este subiectul monografiei lui Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”*. *Literatură și politică în Bucovina anilor '30*, Iași, Editura Timpul, 1999.

legionarism, sub influența profesorului Traian Brăileanu²⁰, în timp ce Traian Chelariu²¹ și Iulian Vesper s-au disociaț de mișcare și au menținut colaborarea cu Ion Nistor. Apropierea de Nistor era intens criticată de ramura legionară a studențimii. Fostul iconarist Vasile Posteuca descrie, în memoriile sale, aparenta dezbinare politică a tineretului: la începutul *Iconarului* (1931), Streinul și Vesper încă lucrau la oficiosul liberal *Glasul Bucovinei*, aceasta fiind singura instituție care le putea oferi publicitate și posibilități de realizare. Cei din afara cercului glasisat reclamau, însă, afilierea și atitudinea politică cenzurată a colegilor, aruncându-le acuza: „pentru o pâine, șefule!”²². „Noi, cei din afară, îi vedeam pe Streinul, Vesper, Chelariu înhămați la căruța partidului, dar Profesorul [adică Ion Nistor, n. mea] era departe de a le pune condiții [...] Încerca să ajute dincolo de înregimentarea în partid, conta la el *nărăvirea la vis*, dorul de împlinire”²³.

O anumită empatie manifestată de Nistor pentru tinerii din jurul său provenea, probabil, și din originea țărănească comună cu a celor mai mulți studenți, cu memoria propriei tinereți. Posteuca redă, în acest sens, o experiență personală din 1932. Situația materială extrem de precară l-a determinat să apeleze la Traian Chelariu, redactor la *Junimea literară*,

²⁰ Pe lângă propaganda legionară, revista *Iconar* articula și două direcții critice, atacând, în primul rând, literatura, presa și editurile evreiești din capitală, apoi tentativele de uniformizare culturală care nu evidențiau suficient specificitatea culturală și spirituală a Bucovinei. Cel mai vocal critic era liderul grupării, Mircea Streinul: „Știți voi cine e «Capitala?» – : Benador, Sebastian, Robot, Peltz, Aderca și alții ca aceștia, pe cari i-am scărmanat oleacă în no. 2 al *Iconarului*. Scărmaneala mi-a adus o dojană. Mi s-a strigat «Huliganule!»! Ei vedeți... Da! Sunt huligan pentru că «înjur» Capitala. Dar asta vi-i Capitala, nenorociților?”, în *Iconar*, nr. 4, 1935, p. 9.

²¹ Traian Chelariu întruchipează, de altfel, modelul tânărului intelectual în luptă perseverentă cu barierele înguste ale provinciei. Jurnalul său stă mărturie unei vieți pline de neajunsuri în calea afirmării literare și obținerii unei poziții sociale pe măsura eforturilor depuse. A întreținut permanent relația cu Nistor care, în 1937, îi este și naș de cununie. Încă de la începutul anilor '30, a făcut alegerea de a-i fi discipol istoricului: „ce-i drept, nu am încă nici un fel de situație socială și vreau să mi-o fac, fiindcă *trebuie* să mi-o fac. Și de ce să nu colaborez cu intențiile culturale românești ale d-lui I. Nistor, dacă așa, pe lângă că e o nediscutabilă autoritate în domeniul d-sale, mai e și singurul fruntaș bucovinean care a oferit și poate oferi teren de activitate pentru orice inițiativă culturală românească! Convingerea politică e ca și regimul alimentar cu care te-ai deprins mai bine [...] Iar d-l Nistor e, azi, cel mai indicat să mă numească și să mă impună colaborator, fie chiar numai el, Junimii Literare!”. În Traian Chelariu, *Zilele și umbra mea*, vol. I, București, Editura Ideea Europeană, 2007, p. 197.

²² Vasile Posteuca, „Mișcarea literară interbelică din Bucovina (Amintiri de la *Iconar*)”, în *Analele Bucovinei*, VI, nr. 1, 1999, p. 189.

²³ *Ibidem*, p. 190.

pentru publicarea unor poeme și plata aferentă. A fost întâmpinat, însă, chiar de Nistor, care l-a invitat în birou, i-a studiat mapa cu versuri, interesându-se, în același timp, de situația sa. La ieșirea din birou, pe drumul spre grădina publică, Posteuca avea să descopere o sumă de bani strecurată de profesor în dosarul cu poeme. Episodul l-a determinat pe iconarist să renunțe la atacuri, deși, așa cum mărturisește, în calitate de lider al studențimii legionare s-a mai aflat, uneori, în conflict cu profesorul²⁴. Compromisurile politice și măsurile luate mai ales în timpul tulburărilor studențești din anii '30²⁵ au stat la baza multor colaborări eșuate, atât cu studenți, cât și cu colegi, lui Nistor imputându-i-se legăturile cu politicienii și finanțistii evrei. Nistor nu a fost, însă, un filosemit. Din rațiuni de strategie politică, s-a manifestat ca naționalist bucovinean promovând românizarea, fără a arbora, însă, propaganda antisemită ostentativă.

Din aripa liberală a cadrelor didactice s-a remarcat și Leca Morariu, profesor la Catedra de Literatură Română și Folclor. A antrenat, la rândul său, tineri scriitori la redacția revistei *Făt-Frumos*, pe care o conducea. Nu a reușit, însă, să devină un lider al studenților: „ar fi putut face mult pentru tânăra mișcare literară bucovineană. D-sa însă a preferat să rămână în veacul al XIX-lea”²⁶. Statutul aristocratic conferit de originile sale și mai ales de alianța cu familia unui reputat chirurg, funcțiile importante ocupate în Cernăuți²⁷, precum cea de director al Teatrului Național, au diluat posibilele apropieri dintre Morariu și tineri.

În fine, Universitatea l-a avut în rândurile sale, din 1927, și pe Alexandru Tzigara-Samurçaș, la catedra de istoria artei. Deși legat de mediul academic bucureștean, el ajungea la Cernăuți sprijinit de Ion Nistor,

²⁴ *Ibidem*, p. 190-191.

²⁵ Cele mai violente tulburări studențești s-au produs în Bucovina în anii '30, deși cele din deceniul anterior au avut ecouri și la Cernăuți. În 1922, în timpul rectoratului profesorului Eugen Botezat, studenții bucovineni au organizat manifestații de solidaritate cu colegii de la Iași și București. Însă, în Bucovina nu exista o Facultate de Medicină și, deci, nici condițiile care au provocat tinerii din celelalte centre. Contextul a fost, totuși, utilizat pentru afirmarea propriilor revendicări naționaliste. Corespondența dintre Romulus Cândea și Ion Nistor, aflat în capitală la acea vreme, confirmă menținerea unui anumit control. La 17 martie 1923, Cândea transmitea că la Cernăuți mișcarea a fost mai puțin violentă. Studenții au ars ziarele evreiești în Piața Unirii și în Strada Domnească. Cândea venea, de altfel, cu o propunere, pentru a decongestiona situația – organizarea unei adunări în care să nu se ridice problema *numerus clausus*, ci să se facă apel pentru donații în favoarea căminelor studențești: „Ar putea da și profesorii câte 200 lei lunar pentru timp de 4-5 ani”. În Iavni, *op. cit.*, p. 39.

²⁶ Chelariu, *op. cit.*, p. 324.

²⁷ Nastasă, *op. cit.*, p. 193.

pentru că, în capitală, Nicolae Iorga se opunea creării unei catedre care să-i fie destinată. Cu toate că la cursuri sala era plină²⁸, prezența sporadică a profesorului nu a dat ocazia consolidării unor legături durabile cu studenții.

O altă opțiune politică pentru tineri ar fi putut emana dinspre Partidul Național Țărănist, reprezentat în Universitate prin profesorii Teofil Sauciuc-Săveanu și Ilie Bacinschi. Discursul PNȚ nu a reușit să devină un vector de atragere a studențimii, cu atât mai mult cu cât înregimenta în rândurile sale și reprezentanți ai minorităților, mai ales ucraineni. În plus, atitudinea concesivă manifestată de Sauciuc-Săveanu față de problema evreiască l-a așezat pe poziții adverse față de studenții naționaliști²⁹. Dezbaterile parlamentare și sursele memorialistice utilizate în alcătuirea biografiei politicianului confirmă conflictul deschis cu radicaliștii din parlament, dar și din societatea bucovineană³⁰.

Studențimea bucovineană interbelică s-a confruntat cu probleme similare celorlalte centre universitare din țară, legate de condițiile vieții cotidiene și de perspectivele nefavorabile ale absolventului de studii superioare. Mai mult, majoritatea studenților de la Cernăuți proveneau din mediul rural bucovinean și aveau un fond naționalist românesc, bine sedimentat în anii de administrație austriacă. În noile cadre statale, tineretul bucovinean năzuia către un rol activ în viața publică, într-o societate pe care o dorea reformată prin românizare susținută. Concurența cu alte etnii, mai ales cu cea evreiască, era receptată ca principal impediment în împlinirea socio-profesională. Contrar viziunii idealizate aparținând unui istoriograf al Universității cernăuțene³¹, extrema dreaptă a înregimentat numeroși adepți din rândul studenților care au îmbrățișat întâi cuzismul, iar mai apoi legionarismul. Antisemitismul a constituit o componentă fundamentală în conturarea opțiunii tinerilor. În același timp, presa și arhivele documentează activități ale unor celule comuniste

²⁸ Alexandru Tzigara-Samurcaș, *Memorii. 1919-1930*, vol. III, București, Editura Meridiane, 2003, p. 177-178.

²⁹ Valerian L. Ciofu, *Teofil Sauciuc-Săveanu. Viața și opera*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2014, p. 83.

³⁰ *Ibidem*, p. 87.

³¹ O introducere în istoria interbelică a universității cernăuțene este realizată de Mircea Grigoroviță, *Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică*, Suceava, Editura Mușatinii, 2005. Utilizând preponderent date din anuarele universitare, cercetătorul creează, însă, o istorie de suprafață, ce poate fi utilizată eventual ca bază informativă relativă. În concluziile sale, M. Grigoroviță statuează: „Profesorii cernăuțeni, în absoluta lor majoritate, au avut o atitudine politică democratică, și trebuie subliniat cu toată rigoarea că național-socialismul de esență germană nu a avut adepți la universitatea cernăuțeană”, p. 225.

studentești, în mare parte evreiești. La nivelul autorităților universitare, actele de propagandă politică și violențele alimentate de naționalism au fost sancționate. În acest context, puțini au fost dascăli spre care tineretul cu opțiuni extremiste s-a putut îndrepta. Fără îndoială, mentorul studenților lăncieri, și apoi legionari, rămâne sociologul Traian Brăileanu. Alături de acesta, alți doi profesori sunt asociați extremei drepte: Dragoș Protopopescu, membru al Mișcării Legionare, și George Alexianu, guvernator al Transnistriei în timpul regimului antonescian.

Universitari la extreme. Naționalism și antisemitism în propaganda extra-didactică

1) George Alexianu (1897-1946)

Puține date despre biografia sau activitatea la catedră a juristului bucovinean sunt astăzi disponibile. Includerea sa în categoria profesorilor formatori de opinie poate provoca multe dezbateri. Profesor titular la Catedra de Drept Constituțional din 1930, George Alexianu rămâne în istorie, în primul rând, în calitatea sa de rezident regal. Mai apoi, este guvernator al Transnistriei în timpul dictaturii antonesciene și asociat extremei drepte. Profesorul devenit înalt funcționar de stat nu a acționat ca propagandist, ci a reprezentat un pol decident și de execuție în ceea ce avea să constituie Holocaustul din România. După război, funcțiile sale politice i-au adus condamnarea la moarte. În 1946, el a făcut parte din lotul celor 24 de acuzați pentru crime de război, crime împotriva păcii și crime împotriva umanității.

După 1990, fiul său a încercat să-i reabiliteze personalitatea, dar sentința juridică a rămas neschimbată. Șerban Alexianu a publicat, în schimb, o microbiografie în memoria tatălui, din care se desprind unele informații sumare legate de activitatea sa didactică. În lipsa unei indicări minimale a surselor, aceste date stau, însă, sub semnul întrebării. Legăturile lui George Alexianu cu Universitatea din Cernăuți încep în 1926, în calitate de profesor suplinitor la Catedra de Drept Constituțional Comparat. Din 1930 și până la pierderile teritoriale din 1940, Alexianu a fost profesor titular în cadrul Facultății de Drept, ulterior transferându-se la Universitatea din București. George Alexianu, spune fiul lui, a fost un pedagog al legii și dreptului constituțional, un dascăl apropiat de studenți. Exemplificativ, autorul indică sprijinul oferit de profesor în calitate de președinte de onoare al Societății *Tinerimea Universitară*, creată în 1932³².

³² Șerban Alexianu, *File din viața tatălui meu*, Chișinău, f.e., 2007, p. 30.

Juristul și-a desfășurat activitatea pe planuri multiple, la Universitatea cernăuțeană, la București în cadrul Consiliului Legislativ, la Institutul de Științe Administrative, pledând la diferite instanțe, publicând studii de specialitate la redacții diverse (*Pandectele săptămânale*, *Revista de Drept Public* etc.), dar și în calitate de prim sftetic al Fondului Bisericesc al Bucovinei³³.

Cu siguranță au existat anumite conexiuni între studenți și profesor, deși Alexianu nu s-a implicat în propaganda politică a partidelor, cu atât mai puțin în acțiunile Mișcării Legionare. Sprijinul lui Alexianu pentru tineri s-a manifestat mai ales din poziția de rezident regal al Ținutului Sucevei, în 1939, atunci când, de pildă, răspunde apelului lui Mircea Streinul, fostul iconarist, de creare a Societății Scriitorilor Bucovineni, având ca organ de presă cotidianul *Suceava*³⁴. Ziarul avea să fie finanțat de Ținutul Sucevei, iar Alexianu a militat pentru apariția sa ca revistă literară.

2) Dragoș Protopopescu (1892-1948)

O biografie a profesorului specialist în filologie engleză încă nu a ieșit de sub tipar, astfel că datele legate de viața sau activitatea politică a lui Dragoș Protopopescu sunt disparate. Format în mediul academic bucureștean, cu studii doctorale la Paris și Londra, Protopopescu și-a început activitatea didactică în 1923, la Facultatea de Filosofie și Litere din Cernăuți ca suplinitor, în 1925 devenind titular la Catedra de Limba și Literatura Engleză. Manifestând o anumită simpatie pentru Ion Nistor, dar dezaprobând strategiile și alianțele politice liberale, filologul s-a apropiat de dreapta politică, radicalizându-se treptat, până la o „înregimentare” informală în Mișcarea Legionară. Numele său s-a aflat inclusiv pe listele pentru Camera Deputaților ale Partidului Total pentru Țară, la alegerile din 1937, când a candidat alături de colegul Traian Brăileanu, dar și de alți foști studenți bucovineni: Ion Negură, Vasile Posteuca sau Neculai Totu. A fost întemnițat pentru propagandă legionară în 1934, după asasinarea lui I. G. Duca, și în 1938, odată cu suprimarea Mișcării Legionare. Acest moment constituie, de altfel, și „lepădarea” de legionarism, probabil ca preț al libertății și al menținerii carierei universitare³⁵.

Parcursul său ideologic se conturează mai ales în publicistică și opera literară. Trilogia *Fortul 13* și *Tigrii* (două volume) constituie

³³ Const. Radu, *Întâiul Rezident Regal al Ținutului Sucevei*, Cernăuți, f.e., 1938, p. 9.

³⁴ Ion Drăgușanul, *Societatea Scriitorilor Bucovineni*, Suceava, Editura Mușatinii, 2008, p. 7-8.

³⁵ Lucian Boia, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 2012, p. 139-140.

romane cu tentă autobiografică ce redau propria experiență carcerală prin personajul Eulampe Sibică și în care expune, în nuanțe metaforico-umoristice, concepția sa asupra legionarismului.

După o perioadă petrecută la Londra ca atașat de presă la Legația României (1928-1930), Protopopescu a revenit în țară, unde avea să înceapă o serie de colaborări la diverse publicații de dreapta în care semnează articole și editoriale cu un pronunțat discurs anti-sistem. Din 1932, a ajuns prim-redactor la *Calendarul* ideologului gândirist Nechifor Crainic. Subiectele abordate în editorialele sale relevă o critică constantă la adresa partidelor incapabile de o guvernare eficientă și a politicienilor, pe care îi acuza de dependență de finanțele evreiești. Treptat, el a opus politicianismului proiectul „constructiv” al ideologiei legionare. Pe lângă aceasta, Protopopescu lua constant pulsul politicii externe, manifestând, totodată, un interes aparte pentru problemele provinciei adoptive, Bucovina. Atenția sa era îndreptată și spre o intensă susținere a dezideratelor studențimii naționaliste. Cotidianul *Calendarul*, care conținea, de altfel, și o pagină săptămânală dedicată studenților și care circula în mediul universitar, avea să devină un important liant între profesorul legionar și tineret. Pagina a tipărit nu doar articole ale universitarilor, ci le-a oferit și studenților posibilitatea de a-și transmite propria perspectivă asupra deficiențelor sistemului educațional, de a reda dificultățile cotidiene și de a promova naționalismul și antisemitismul, percepute ca singure alternative viabile pentru o reformare a societății românești.

Primele poziționări tranșante ale lui Protopopescu în chestiunea studențească sunt prilejuite de agitațiile studențești intensificate în 1932 pe fondul anilor de criză economică și al ascensiunii Mișcării Legionare. Cele mai multe atacuri sunt lansate ca reacție la măsurile de represiune adoptate de ministrul Argetoianu³⁶. Dacă în sala de curs, activitatea lui se limita la activități strict didactice, mesajul mobilizator al profesorului era propagat de ziarul *Calendarul*: „Studenți în acțiunea cărora eu văd o muștrare de neam și-n sângele cărora eu citesc o ofrandă, faceți din palma voastră bici cu cinci sfârcuri, și încleștați-vă pumnul în chip de cnut ca să loviți cu el, de acum înainte, ori de câte ori întâlniți pe stradă: obraji puhavi ai politicii noastre falimentare, obraji de gutapercă ai

³⁶ Studenții din toate centrele universitare reiterau doleanțele legate de condițiile vieții studențești, protestând împotriva unor prevederi din noua lege universitară, precum și împotriva noilor condiții pentru admiterea în profesia de avocat. În Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelului Mihail”. Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 2006, p. 199.

Argetoianului!”³⁷. După suspendarea timp de două luni a cotidianului de către guvern, în vara anului 1932, apar primele articole de susținere fără echivoc a Gărzii, în contextul criticilor aduse partidelor în timpul campaniilor electorale: „Să nu fii fericit atunci că legionarii Gărzii de Fier s-au făcut vinovați numai de crima de a cutreiera țara călare – cum îi acuză, alarmat, Viitorul – sau de a demasca politica subversivă a partidelor? Și să nu admiri pe studentul care e arestat din senin în drum spre casă numai fiindcă se cheamă legionar, în vreme ce de la Președinția Consiliului pornesc exact în aceeași zi ordine scrise ca *Tineretul universitar din București să pornească în propagandă electorală pentru guvern în județul Ciuc?*”³⁸.

Dacă în primele sale intervenții, anatema era aruncată mai ales către partide și eșecul lor în crearea unei societăți coezive, Dragoș Protopopescu evoluează treptat spre anticomunism, susținerea naționalismului rasist și a Gărzii fiind considerate drept singurele alternative la colapsul nației. Încă de la începutul anului 1933, articolele sale exprimă sprijin pentru politica nazistă a lui Hitler. Pornind de la aceasta, profesorul încearcă o argumentare științifică a naționalismului rasist: „nația e conștientul, rasa e subconștientul unui neam. Una se întemeiază pe cealaltă. Naționalismul e argumentul rasismului, rasismul e mistica naționalismului. Și dacă sunt Români ce n-au nație, e fiindcă n-au rasă”³⁹. Componenta antisemită a ideologiei sale se structurează în aceeași termeni ca la mai vârstnicul coleg, Traian Brăileanu. Antisemitismul era construit pe asocierea evreului cu comunismul, pericol resimțit acut în Bucovina și potențat de grupări comuniste studențești. Apoi, pornind de la un articol semnat de dr. Goebbels, Protopopescu avea să indice chiar că măsurile naționale apăreau ca urmare a presiunilor evreiești externe. Se făcea, însă, o distincție clară între evreii sefarzi, asimilați, și cei răsăriteni, purtători ai microbului stalinist⁴⁰.

În Bucovina, anul 1933 este marcat de o serie de incidente care se produc în contextul generalizat al agitațiilor studențești din întreaga țară. Au loc manifestații legionare cu ocazia unui proces în care erau anchetați comuniști locali, atacuri asupra sediilor de gazete evreiești, incidente la o reprezentare teatrală evreiască. Evreii replică cu devastarea sediilor asociațiilor studențești, iar în mai, ca urmare a unei altercații anterioare

³⁷ Dragoș Protopopescu, „Ruritania în sfârșit sângerează”, în *Calendarul*, nr. 61, 25 martie 1932, p. 1.

³⁸ Idem, „Antreprenorii morții!”, în *Calendarul*, nr. 93, 11 iulie 1932, p. 1.

³⁹ Idem, „Naționalism și rasism”, în *Calendarul*, nr. 379, 28 mai 1932, p. 1.

⁴⁰ Idem, „Calendarism și antisemitism”, în *Calendarul*, nr. 354, 26 aprilie 1933, p. 1.

legate de folosirea limbii idiș în universitate, studenții evrei înarmați cu pumnale atacă studenții creștini⁴¹. Senatul decide judecarea agresorilor evrei și continuarea cursurilor, dar studenții creștini împiedică accesul acestora la cursuri și revendică utilizarea exclusivă a limbii române în incinta universității, fiind susținuți în acest demers de întreaga opinie publică. Situația degenerează într-un „război” de uzură între autorități și studenți, cu implicarea forțelor de poliție. Facultatea de Filosofie și Litere suspendă examenele din vară, iar unii profesori, precum D. Protopopescu, se solidarizează cu tineretul. Cursul evenimentelor a determinat implicarea directă a filologului în rândul Mișcării legionare, astfel că acesta a participat, împreună cu studenți din Cernăuți, la construirea Casei Legionarilor Răniți la Bucureștii-Noi⁴². Ulterior asasinării prim-ministrului I. G. Duca de către legionari, în decembrie 1933, Protopopescu a fost închis la Jilava, alături de alți intelectuali considerați autori morali ai crimei. Eliberat după câteva luni, profesorul s-a dedicat o scurtă vreme cercetărilor, făcând un pas în spate în chestiunile politice. În 1935 a revenit cu editoriale în *Porunca Vremii*, dar și în publicația patronată de Nichifor Crainic, *Sfarmă Piatră*. Textele sale abordau adesea problemele studentești, dar de cele mai multe ori blamau eșecul democrației în contrapartidă cu promovarea naționalismului al cărui principal exponent era studențimea⁴³.

Propaganda legionară a fost reluată în contextul alegerilor din 1937, în cuprinsul publicației *Buna Vestire*, condusă în primă fază de Dragoș Protopopescu (1937-1938). Într-o atmosferă de redacție raliată culturii legionare, inclusiv prin adoptarea codurilor de conduită și vestimentație⁴⁴, profesorul semna constant editoriale de fundamentare a antisemitismului, rasismului și anticomunismului, ambalate într-un discurs puternic încărcat de misticism. Publica adesea poziții exaltate de susținere a legionarilor prin apel la dacism⁴⁵. În campania electorală, *Buna Vestire* a devenit ziar de propagandă pentru partidul Totul pentru Țară, context în care s-a derulat și celebra anchetă „De ce cred în biruința mișcării

⁴¹ Radu Florian Bruja, *Extrema dreaptă în Bucovina*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012, p. 79.

⁴² „Casa Legionarilor răniți”, în *Axa*, nr. 22, 12 noiembrie 1933, p. 5.

⁴³ Dragoș Protopopescu, „Naționalism și naționaliști”, în *Porunca Vremii*, nr. 107, 11 mai 1935, p. 1.

⁴⁴ Roland Clark, *Sfântă tinerețe legionară. Activismul fascist în România interbelică*, Iași, Editura Polirom, 2015, p. 162.

⁴⁵ Dragoș Protopopescu, „Casta biruitoare”, în *Buna Vestire*, nr. 5, 26 februarie, 1937, p.1.

legionare?”, ai cărei respondenți provin, în mare măsură, din mediul universitar. Răspunsurilor unora, precum Sextil Pușcariu sau Dan Rădulescu, reflectă, de fapt, imaginea idilică a studentului legionar asociată cu ideea de jertfă, muncă, purificare etnică. La final de anchetă, Protopopescu statuează: „Legionarul e un om care face istorie cu ajutorul religios al morții. A fi legionar înseamnă a avea o idee istorică despre viață”⁴⁶.

Cele mai multe articole ale lui Protopopescu din această perioadă puneau, însă, sub reflector viața studentescă. Poziționându-se critic față de proiectul de lege a universității din 1937 (Legea Ștefănescu-Goangă), profesorul reclama faptul că ceea ce se urmărea, de fapt, era curățarea universităților de legionari⁴⁷. Legea se redactase ca urmare a incidentelor din primăvara anului, culminând cu atentatul comis la Iași asupra profesorului Traian Bratu. Interzicerea apartenenței studenților la orice grupare politică se impunea ca măsură extremă de menținere a ordinii.

În paginile revistei patronate de Protopopescu se remarcă și prezența *iconarilor*. Dacă Traian Brăileanu era mentorul din umbră al mișcării literare, Protopopescu a contribuit la promovarea acesteia prin publicarea creațiilor membrilor săi. Mircea Streinul semna frecvent aici articole pe teme de cultură, educație și despre condiția provinciei marginalizate politic, cultural și economic prin politicile impuse de către Centru. În aprilie 1937, gruparea bucovineană este prezentată publicului cititor: „în sufletele lor de luptători, în sufletele lor de cărturari și de legionari trăiește toată țara Bucovinei. Mircea Streinul, Liviu Rusu, George Drumur, Barbu Slușanschi, Teofil Lianu, George Macrin și toți câți sunt”. „Strigătul iudaic al violenței materiale a ajuns o psihoză și o lozincă endemică a ordinii de stat. [...] Dar omul etnic s-a trezit [...] întru învierea sa de mâine”⁴⁸.

Rezultatul alegerilor, instaurarea dictaturii regale și dizolvarea Mișcării Legionare au determinat „trădarea” și ieșirea lui Protopopescu din scena propagandei politice. A fost închis în 1938 pentru activitate legionară, suspendat timp de doi ani din activitatea didactică începând cu 10 iulie 1938, sub acuzația de „încălcarea legii pentru apărarea ordinii de stat”⁴⁹. Avea să fie reintegrat la catedră după mai puțin de un an, la

⁴⁶ Idem, „Concluzii la final de anchetă”, în *Buna Vestire*, nr. 248, 22 decembrie 1937, p. 1.

⁴⁷ Idem, „Comedia universitară”, în *Buna Vestire*, nr. 8, 2 martie 1937, p. 1.

⁴⁸ „Iconar și iconarii”, în *Buna Vestire*, nr. 44, 13 aprilie 1937, p. 2.

⁴⁹ *Anuarul Universității Regele Carol al II-lea din Cernăuți pe anul de studii 1937-1938*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice „Glasul Bucovinei”, 1938, p. 18.

15 aprilie 1939⁵⁰, iar după cedările teritoriale din 1940 s-a transferat la Universitatea din București. După schimbarea de regim, în 1948, cedând epurărilor succesive și umilințelor, s-a sinucis.

3) Traian Brăileanu (1882-1947)

Originar din Bucovina, aparținând vechii generații intelectuale formate înainte de Unire, Brăileanu a avut un parcurs academic-profesional ascendent până în anii '40: profesor și decan la Facultatea de Filosofie și Litere din cadrul Universității din Cernăuți, publicist, traducător, sociolog întemeietor de școală sociologică (Grupul de la Cernăuți), politician, ministru al educației în guvernarea național-legionară. Apoi, ca membru al Senatului legionar, ideolog al mișcării de extremă dreaptă și susținător fervent al liderului Corneliu Zelea Codreanu, Brăileanu a fost vârf de lance al propagandei antisemite în mediul studentesc bucovinean.

Pe de o parte, Brăileanu propunea sociologia ca fundament științific al naționalismului extremist, dezvoltându-și concepțiile în opera sa teoretică (*Elemente de sociologie. Sociologie generală*, 1926; *Elemente de sociologie. Politica*, 1928; *Teoria comunității omenеști*, 1941). Sociologul regăsea afinități cu discursul legionar care milita pentru crearea omului nou, a unei comunități morale creștine și care susținea, în mod eronat, că ștergerea deficiențelor sistemului politic românesc se putea împlini prin înlăturarea așa-zisului complot iudaic. Componenta antisemită a legionarismului a avut ecou adânc în concepția lui Brăileanu, care asocia primejdia bolșevică cu evreul comunist, iar situația economică deficitară, mai ales cea a țărănimii, cu evreul democrat, finanțist. Corupția generalizată a politicienilor era pusă tot pe seama evreului, fără a sesiza lipsa unei tradiții democratice în clasa politică românească. Toate nemulțumirile acumulate se augmentau pe fondul realităților bucovinene, al complexelor provinciei care nu reușea să se impună Centrului⁵¹.

Supranumit „Nae Ionescu al Bucovinei”, sociologul Traian Brăileanu s-a remarcat mai ales ca mentor al tineretului naționalist din provincie, pe

⁵⁰ *Anuarul Universității Regele Carol al II-lea din Cernăuți pe anul de studii 1938-1939*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice „Glasul Bucovinei”, 1939, p. 17.

⁵¹ Un episod semnificativ în acest sens are loc în 1934, când Brăileanu nu este cooptat în rândul autorilor de manuale de sociologie, deși publicase o operă consistentă până la acea dată. Din București, Dimitrie Gusti eclipsa sociologia din provincie. Mai mult, activitatea și publicațiile gustiene beneficiau de subvenții de stat, ceea ce nu se aplica și activității de la Cernăuți. Brăileanu ia atitudine în presă față de această „aroganță” a centrului. Cf. Constantin Schifirneț, *Sociologie românească modernă*, București, Criterion Publishing, 2009, p. 81.

care l-a mobilizat politic prin discursurile sale. Studenții, afirma Brăileanu, nu ar trebui să facă politică, dar, până când profesorii vor prelua această activitate, este de datoria tineretului să se implice în evenimentele vremii⁵². S-a făcut mereu distincție, la nivel discursiv, între înregimentarea în partide a studenților și a profesorilor și implicarea în chestiuni politice solicitată impetuos de realitățile prezentului. Brăileanu considera că, în orice caz, convergența între profesorat și practica politică era utilă doar dacă dascălul face „politică națională”. „Politicianismul a ucis Universitatea și știința românească, iar profesorii fac politică profesorală”. Excepțiile de la regulă erau, însă, semnalate, sociologul remarcând un impact benefic al profesorilor care au avut curajul să reclame influența nocivă a evreilor în România și să cheme tineretul la „luptă împotriva năvălitorilor”. „Cinste și recunoștință acestor profesori!”⁵³

Propaganda în rândul tineretului se desfășura, așadar, în afara zidurilor universității, ceea ce nu îi diminua, însă, efectul. Se pot trasa două paliere de interacțiune în propaganda politică a profesorului Brăileanu: prelegerile și implicarea în mișcările studențești, respectiv mentoratul în cadrul grupării *Iconar* și al revistei *Însemnări sociologice*. Prezența profesorului este notată în programele celor mai multe asociații studențești. Debutul implicării sale în astfel de cadre organizatorice a avut loc încă din 1920, când a participat la o ședință literară a societății *Armonia*, în care activase în tinerețe. Prelegerile de la eveniment vizau stabilirea originii române în Basarabia și nordul Bucovinei, iar țelul final al întrunirii se baza pe îndemnul adresat studenților de a se implica activ în promovarea spiritului național românesc, prin participarea la conferințe și șezători în mediul rural⁵⁴. Spre sfârșitul anilor '20, propaganda antisemită era asumată fățiș și în publicistica profesorului Brăileanu. Militând pentru consolidarea LANC, Brăileanu argumenta crearea unor organizații disciplinate în interiorul mișcării, în cadrul cărora ecoul antisemit propagat prin presă, broșuri și „tineri însuflețiți” să aibă efectul scontat. Brăileanu atrăgea atenția că studenții nu pot constitui o masă electorală a Ligii, dar că individual, unii pot fi membri și pot contribui la propagandă⁵⁵. Participarea lui Brăileanu la congresele studențești prezidate de Codreanu

⁵² Traian Brăileanu, *Sociologia și arta guvernării: articole politice*, București, Editura Cartea Românească, 1940, p. 159.

⁵³ Idem, „Politica profesorală”, în *Axa*, nr. 22, 12 noiembrie 1933, p. 1, 3.

⁵⁴ Radu Florian Bruja (coord.), *Traian Brăileanu. Studii, documente. Încercări literare*, Iași, Editura Junimea, 2011, p. 86, conform documentului preluat din Arhivele Naționale Istorice Centrale (mai jos, ANIC), fond *Ministerul de Interne, Direcția Generală de Poliție*, 1/1920, f. 175.

⁵⁵ Traian Brăileanu, „*Ligă sau Partid*”, în *Înfrățirea românească*, nr. 8, 1928, p. 6.

vestea viitoarea înrolare a sociologului în rândul Mișcării Legionare. Astfel, în 1929, Brăileanu a luat parte la Congresul Asociației Studențești Creștine „Ștefan cel Mare” de la Mănăstirea Putna. Impactul prezenței sale asupra studențimii nu poate fi contestat, atât la nivelul imaginii, prin alăturarea cu Codreanu, cât și ca efect al discursurilor de „însufletire” a tineretului. În același an, Brăileanu a devenit membru al Senatului legionar. Prezența profesorului în rândul tinerilor s-a intensificat în anii '30: la Suceava conferența despre „Ștefan cel Mare și arta de a governa”; la Iași ținea o prelegere unui auditoriu format din aproape 500 de studenți, după ce un grup de studenți legionari îl întâmpinase cu fast în gară⁵⁶; din nou, la Suceava, în iulie 1935, participa la congresul studențesc în cadrul căruia promova ideea că „din mișcarea studențească trebuie să se nască o singură idee al cărei suflet este Corneliu Zelea Codreanu”⁵⁷. După 1936, Brăileanu a fost prezent adesea la Rădăuți, în mijlocul tinerilor din tabăra legionară ce îi purta numele.

Profesorul s-a poziționat de partea tineretului naționalist și cu ocazia mișcărilor studențești din anii '30, prin intervenții directe, solicitând autorităților eliberarea studenților închiși pentru tulburarea liniștii publice sau intervenind în procese de judecată ca martor⁵⁸.

Cel de-al doilea palier propagandistic vizează implicarea sa în crearea mișcării *Iconar* și transformarea revistei *Însemnări sociologice* și a Grupului de la Cernăuți în tribună legionară a provinciei. *Iconar*, grupare regională patronată inițial de Ion Nistor, devine, în perioada 1935-1937, revistă cu un pronunțat caracter legionar, abordând teme specifice: omul nou, ortodoxism, eroism, jertfă, retorică antisemită. Prezența lui Brăileanu a fost mai mult cea a unui mentor din umbră, numele său apărând sporadic în paginile publicației. În 1936, publica, însă, discursul său tranșant rostit la înmormântarea studentului român Gheorghe Grigor, ucis la Cernăuți în urma unei altercații cu un student evreu: „Tânărul Grigor a fost ucis fiindcă era student român, fiindcă era naționalist român și făcea parte dintr-o organizație studențească naționalistă, care luptă cu îndârjire împotriva încercărilor criminale ale comunismului jidovesc internațional de a distruge și Statul nostru național”⁵⁹.

⁵⁶ Bruja, *op. cit.*, 2011, p. 105, conform documentului preluat din ANIC, fond *Prefectura județului Iași*, 1/1935, f. 86.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 106, conform documentului preluat din ANIC, fond *Ministerul de Interne, Direcția Generală de Poliție*, vol. I, 232/1935, f. 126.

⁵⁸ Bruja, *op. cit.*, 2012, p. 93.

⁵⁹ „La înmormântarea camaradului Gheorghe Grigor (Cuvinte rostite de prof. univ. dr. Traian Brăileanu și prof. Constantin Zoppa)”, în *Iconar*, nr. 12, 1936, p. 1, 2.

Relația dintre profesor și iconariști era surprinsă într-un interviu acordat de Brăileanu tânărului scriitor bucovinean Mircea Streinul. Acesta din urmă notează: „în viața socială a Bucovinei, dl Profesor Traian Brăileanu reprezintă cu prestigiu sobrietatea și disciplina universitară. Colegii îl stimează și îl prețuiesc atât ca savant, cât și ca om, iar studențimea îl idolatrizează”⁶⁰.

Instaurarea dictaturii regale l-a aruncat pe Brăileanu într-un con de umbră, așa cum se întâmplase și cu Dragoș Protopopescu. Însă, dacă filologul s-a dezis complet de Mișcarea Legionară, Brăileanu a revenit în forță alături de vechii camarazi, odată cu instalarea guvernului național-legionar. Cariera sa culminează, de altfel, cu ocuparea portofoliului de ministru al educației și cultelor (14 septembrie 1940 – 27 ianuarie 1941). Apoi, în iulie 1941, este acuzat de regimul antonescian pentru implicare în rebeliunea legionară. Un denunț aflat în dosarul anchetei păstrat în arhivele CNSAS îl acuza pe Brăileanu, „marele patron al frațiilor de cruce din școli”, de „o mare influență de destrămare a sufletului elevilor de toate categoriile”, dar și de favorizarea la examene de bacalaureat a unor legionari „cu activitate criminală intensă”⁶¹. Deși era achitat la proces, i s-a impus pensionarea forțată. În 1946, autoritățile comuniste l-au considerat vinovat pentru dezastrul țării și pentru crime de război, drept urmare l-au acuzat în cadrul Procesului trădării naționale. Întreaga sa activitate de difuzare a ideilor legionare avea să fie sintetizată în actul de acuzare: activitatea legionară din universitate, conferințele propagandistice, editarea *Însemnărilor Sociologice*, colaborarea la revista *Iconar*, activitatea ministerială fascistă și antisemită⁶². Sentința primită a fost de 20 de ani de temniță grea și confiscarea averii. Un an mai târziu, în 1947, Brăileanu murea în închisoarea de la Aiud.

Concluzii

Precaritatea vieții studențești și accesul dificil la resurse (ele însele insuficiente), care s-au grefat pe așteptări uneori supraevaluate, ineficient gestionate de un stat incapabil să își adapteze politicile educaționale la noua configurație a societății postbelice, au favorizat, așadar, alunecarea galopantă a tineretului spre radicalism politic. Agitațiile studențești au

⁶⁰ *Buna Vestire*, nr. 75, 26 mai 1937, p. 2.

⁶¹ Arhiva Consiliului Național de Studiere a Arhivei Securității, dosar *Anchetă Brăileanu Traian*, nr. 4076, vol. 1, f. 2-3.

⁶² Arhiva Consiliului Național de Studiere a Arhivei Securității, fond documentar *Criminali de război*, dosar 14877, vol. 1.

fluctuat în primul deceniu interbelic, crescând în frecvență și amploare odată cu intensificarea efectelor crizei economice și a dezvoltării extremei drepte în vestul Europei. Mobilizați de discursul și susținerea manifestate de profesorii radical-naționaliști, înregimentați în LANC sau în Garda de Fier, studenții cernăuțeni au participat la manifestații care au degenerat adesea în acte de violență. Sub îndemnul ideologiilor de extremă dreaptă care vedeau în evreu o cauză principală a neajunsurilor studențești, tineretul și-a canalizat de multe ori furia către minoritatea iudaică. Acțiunile în această direcție au incitat și o parte a populației care își exprima susținerea⁶³. Naționalismul extrem promovat de cei identificați ca mentori, în cadrul congreselor studențești și, mai ales, în publicațiile care circulau în mediul studenților, alimenta acțiunile acestora, chiar dacă autoritățile școlare interveneau împotriva lor. Canalele de presă mențineau, astfel, o bună conexiune între studenți și ideologia extremei drepte. Nu întâmplător, la Cernăuți, tinerii au organizat manifestații de simpatie pentru ziarul *Calendarul* al lui Nichifor Crainic, la care profesorul Dragoș Protopopescu era redactor-șef⁶⁴.

Naționalismul a constituit o constantă a studențimii bucovinene, fiind fondat mai ales pe condiția istorică a provinciei. Radicalizarea și susținerea necondiționată a extremei drepte nu pot fi, însă, extinse generic asupra întregii mase studențești. Relevante în acest sens sunt inclusiv dezbaterile din cadrul societăților studențești din Cernăuți. De pildă, *Junimea*, societatea cu cei mai mulți membri, respingea politica militantă în subordinea Gărzii de Fier și se confruntau cu conflicte interne pe această temă⁶⁵.

Răbufnirile violente apăreau ca reacție la politicianismul partidelor de guvernare, dar se răsfrângeau mai ales asupra evreilor, considerați principalii vinovați de situația tineretului român. La nivel discursiv, aversiunea față de evrei debuta cu mitul iudeo-bolșevic. În profunzime, însă, evreii – cei bucovineni, fideli fostului imperiu și profund urbanizați – apăreau drept concurenți neloiali în facultăți și în viitoarele ramuri profesionale. Problema supra-reprezentării intelighenției evreiești care se „folosea” de sistemul educațional principal meritocratic pentru a pătrunde în aparatul de stat pare a fi, de fapt, nucleul antisemitismului

⁶³ Bruja, *op. cit.*, 2012, p. 77.

⁶⁴ „Studențimea cernăuțeană în contra comunismului. Manifestația de simpatie pentru ziarul *Calendarul* și d. Nichifor Crainic”, în *Calendarul*, nr. 12, 5 februarie 1932, p. 4.

⁶⁵ Dan Jumară, *Societăți culturale academice românești în perioada interbelică*, Iași, Editura Alfa, 2005, p. 376-377.

interbelic din Bucovina și din întreaga Românie⁶⁶. În acest context trebuie analizată propaganda făcută de unii profesori, care luau distanță de partidele tradiționale, dar care propuneau un discurs radical, antisemit. Aceștia păreau a fi singurii care empatizau și semnalau problemele tineretului universitar. Într-o anchetă publicată în cotidianul *Calendarul*, în 1932, redacția a adresat o serie de întrebări la care răspundeau în tandem un cadru didactic și un student. Una dintre probleme viza tocmai legătura dintre profesori și studenți. Lipsa unei comunicări între cele două grupuri este confirmată de toți respondenții studenți și recunoscută de către toți respondenții profesori. Vina probabil că se putea imputa, într-o anumită măsură, ambelor părți. Răspunsul dat de Ion Negură, președintele Centrului Studențesc Cernăuți la acea vreme, este, însă, relevant pentru modul în care Dragoș Protopopescu sau Traian Brăileanu erau receptați de către tineretul bucovinean: „profesorii să nu vadă în studenți numai niște indivizi aplecați spre scandal și tulburări. Între cei ce au înțeles starea sufletească adevărată a studențimii și studenți, legătura este perfectă. Sunt destule exemple”⁶⁷.

Resorturile atașamentului acestor mentori față de extrema dreaptă poate fi o altă cheie de analiză a radicalizării politice în universitate. Fundamentul discursului antisemit la Brăileanu nu se întemeiază neapărat pe criterii rasial-biologice; cu atât mai puțin nu pare a fi vorba de un antisemitism oportunist, de conjunctură. Aversiunea față de evrei s-a clădit la sociolog pe un ardent naționalism bucovinean. Până la finalul carierei sale, Brăileanu a rămas captiv discursului extremist. De cealaltă parte, Dragoș Protopopescu are, însă, un alt fond biografic formativ, iar relația sa cu legionarismul a părut, într-o anumită măsură, fluctuantă. „Trădarea” și expectativa consecințelor acesteia după 1940 pot sugera o adeziune pe fondul altor resorturi. Oricum va fi stat situația, radicalismul politic a degenerat în consecințe neprevăzute atât pentru universitari, cât și pentru principalul receptor al propagandei: tineretul studențesc.

⁶⁶ Lucian Nastasă (ed.), *Antisemitismul universitar în România (1919-1939). Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, Editura ISPMN, 2011, p. 39.

⁶⁷ „Cuvântul profesorului, cuvântul studentului”, în *Calendarul*, nr. 27, 20 februarie 1932, p. 3.

**Political Propaganda and Mentoring
at the Interwar University of Cernăuți**
(Summary)

Keywords: *University of Cernăuți, political radicalism, mentoring, anti-Semitism, student movement*

This study outlines the political frames of the interwar University of Cernăuți by interpreting the relational structures in the academic milieu of Bucovina. The text brings forward the university professors that counted as relevant options for student mentoring. As creator of the Romanian university in Cernăuți after 1918, the liberal Ion Nistor represented the core personality of the interwar institution. Joining his entourage could determine a professional chance for both students and professors. However, most of the nationalist students, dissatisfied with the conditions of the student life and the competition with other ethnic groups, rejected the attitudes and political discourse of the traditional parties. Disciplinary sanctions, often extremely demanding, led to an autistic dialogue between authorities and students. Only a few of the teaching staff seemed to empathize with the student problems and demands.

Thus, youth nationalism was to slide into political radicalism encouraged by professors proliferating extremist propaganda, like Traian Brăileanu or Dragoș Protopopescu. The sociologist Traian Brăileanu already had a strong political activity in Bucovina and was renowned for his nationalistic and anti-Semitic approach. Nominated as member of the Legionary Senate, Brăileanu was also noted as mentor of nationalist youth in Cernăuți. His political propaganda had two levels of interaction: lectures or involvement in the student movement and mentoring within Iconar group and *Însemnări sociologice* [Sociological Notes] review.

The younger colleague, philologist Dragoș Protopopescu, embraced gradually the far-right ideology, informal adhering to the Legionary Movement. His ideological path was mainly shaped in press articles and literary works. The topics revealed a constant criticism of the traditional parties whom he accused of dependence on Jewish finance, but his interest was also directed to an intense support of the aspirations of the nationalist students. Protopopescu praised the “constructive” project of Legionary Movement and enrolled as candidate for the movement’s party in 1937 elections.

The precariousness of student life, the lack of perspectives for graduates and the harsh access to resources were a consequence of the inefficient educational policies. Romania was unable to properly adapt the educational system to the new configuration of the interwar society. The complex situation favored the slide of the youth to political radicalism, while this option was also strengthened by the influence of the far-right professors. However, the consequences of their ideology proved to be fatal for mentors and baneful for students.